

LÁTKÉP HELSINGÖRBŐL

Baka István: Farkasok órája

Semmi csodálkoznivaló nincs azon, hogy Baka István új kötete, a *Farkasok órája* több korábról ismert verset tartalmaz. Baka ugyanis felépíti köteteit, egy-egy téma, motívum köré gyűjti régebbi és új verseit. S mert látható vonzalmához, példaképeihez híven maga is datálja műveit, az olvasó így képet kaphat a szemlélet formálódásáról, a motívum terebélyesedéséről, az elkötelezettséggé szélesülő rögeszmékről, a poétikai eszközök változásáról, alakulásáról. A „változások” kifejezés ne tévesszen meg senkit, ez a költészet nem változatos. Nem bővelkedik fel- és beismerésekben, divatok, hóbortok csalfa ingerei sem hagyták rajta árulkodó pecsétjeiket. Nincsenek benne kitérések, visszatérések és – főleg – megtérések és áttérések. Tudniillik nincs honnan, hova és nincs miért. Konzekvens, a költővé érlelődés idején választott poétikai eszmény, világkép és költői magatartásmód jegyében fogantak régebbi és új versei. Persze könnyen elképzelhető, hogy nem mindenki szemében érdem ez a szigorú álhatatosság. Számonkérhető a kor tünete: a túnékeny és változó idők rajza. (Mely másoknál már-már kortünet.) Hiányérzetként jelentkezhetnek az ilyen-olyan izmusok, a század- és ezredvég dekadenciája, pre-poszt-ok és poszt-poszt-ok elegáns mellébeszélése, öncsömöre vagy önmardosó kilátástalansága. És bizonyára akadnak egykori halkszavú irodalmárok, mára szigorú ítések, akik keveslik azt is, ami másoknak sok, a tradicionalizmust, a politikumot.

A *Farkasok órája* azt a költőportrét és versvilágot formázza, amely az utóbbi kötetekben állandósulva szervesült, értékrendet teremtve így. Baka István verseit áthatja a történelem, és a történetiség létélményé válik. A múlt azonban nem a békés, hazát és világot teremtő korszakairól ismerhető meg, hanem a válságról, a történelmet elszenvedő embert örületbe, keserű cinizmusba, apátiába hajszoló kegyetlenségről. Baka nem a finitizmusnak hódol, amikor nem leli meg a jelen s még inkább a megváltó jövő ígérését. Világsemléletétől idegen a csalfa önáltatás, a hiábavaló reménykedés, de nem válik a reménytelenség prófétájává sem. A történelemből s a magyar irodalom történetéből tanult egyik magatartásforma az övé. A jelennel szembesülő, azt megértő, arra szabatos szót találó költő, aki vállalja küldetését, s nemzeti hovatarozását. A küldetés azonban már nem a romantikusan színezett patetikus vátesz-próféta szerepével azonosítandó. A megidézett művészelődök, az öregedő Liszt, a kései Vörösmarty s újabban a fortinbras-i éra Yorrickja, egyértelműen a szemlélődő, a tanulságot összegző művész magatartásmódját állítják előtérbe. Persze ennél fogva Baka létszemléletének, értékrendjének elválaszthatatlan részévé válik a tragikum. Nem a winckelmanni, a nagyságos, a magasztos, amely a heroikus feladatot vállaló hős bukásából adódik, hanem a mai, modern tragikum-értelmezés hatja át verseinek jelentős részét. A létező kiszolgáltatottsága, vergődése a lét abszurditásában, és az értékek folyamatos pusztulása az, ami megfosztja a tetteiben és a létezésében vereséget szenvedő embert a küzdés, a vállalás pátoszától és dicsőségétől. Már a korábbi kötetekben is az irracionális istenség az, amely betetőzi a földi poklot. Baka verseinek Isten-képzete nem az emberiségért fiát is feláldozó keresztény hittel mutat rokonságot, hanem a hellenisztikus kultúra vad, az emberi szenvedések iránt érzéketlen, kegyetlen istenségével. Nem hiánya, rejtekezése, halála az, ami nyomasztóvá teszi a létezését,

hanem épp ellenkezőleg, zsarnoksága, kiszámíthatatlansága, közönye. Az Isten-versek tragikus hangoltsága, az „Isten fűszála” ember-kép a magáramaradt, önnön kicsinységével, kiszolgáltatottságával tisztában levő, jelenéért, jövőjéért felelősséget vállaló embert állítja az előtérbe.

Az új kötet öt ciklusba rendezve sorakoztatja egymás mellé a régi és az új verseket. Összegyűjtve közli a Liszt Ferencet megidéző korábbi darabokat (*Liszt Ferenc éjszakai*) és *Sztyepan Pehotnij versesfüzete* címmel egybegyűjti az orosz tárgyú, illetve az orosz irodalmat sejtető műveket. A másik három sorozat is tartalmaz régebbi verseket, ám ott az utóbbi években íródottak dominálnak, visszatükrözve zajló történelmünk némely eseményét, hangulatát. Az egyes ciklusok különböző témákat, hangzásokat és verstípusokat tartalmaznak, ám – s ez a korábbi köteteknek is jellemző vonása – a költői szemlélet, világlátás egységesíti őket. Baka régebbi és újabb verseiben erőteljesen jelentkezik a világ meghatározásának igénye, a kimondás, a definitív megnevezés programja. A költői én direkt megnyilatkozásait, s a maszkos szerepek, alteregók helyzetképeit ugyanez a vágy vezérli. A néven nevezés, olykor a bújtatott politikum azt a magatartást jelöli, amely nem elégszik meg a jelenségek konstatálásával, a passzív szemlélődéssel, hanem élményeit értelmezi is. Hangsúlyozni kell ugyanakkor, hogy ez az értelmezés sohasem válik publicisztikussá, politizálgatássá. A direkt formáktól, a lírát evidenciának tűnő tézisekbe gyömszölés kényszeres vágyától távol áll versösztone, ízlése. Jóllehet – jó költőről és jó versekről lévén szó – ez önmagában még nem érdem, ám e poétikai tévút elkerülését, a csábító szirénhangok elhárítását jelezni kell. Baka ugyanis – talán indulásánál fogva, talán alkatának köszönhetően – a magyar irodalom bizonyos történeti eredetű tradícióit is folytatja. Igaz, irodalmi körökben az elmúlt időszakban – s felfő, újabban még inkább – pejoratív melléklöngét kapott a „nemzeti költő” megjelölés, ám esetünkben egyáltalán nem a dehonesztálás szándéka láttatja őt ebben a színezetben. Költészetét ugyanis témaérzékenysége, a tragikum iránti vonzalma, érzékenien láttató képei, elkötelezett intellektualizmusa rokonítja irodalmunk ama meghatározó jelentőségű történelmi vonulatával. Egy sajátos költészeteszményt, lírai beszédmódot továbbvíve – de elhagyva a jellegzetes és korhoz kötött költői szerepeket – alkotja meg Baka István a maga talán kissé hagyományosnak tűnő, de a szó és a vers tisztaságára, a megszólalás erkölcsösségére hagyatkozó, mindig is korszerű versvilágát. Ezt tanúsítja a *Farkasok órája* is.

A ciklusok közül – újdonságánál fogva is – kitűnik a *Yorick monológjai*. Nem a szegény Yorick, az élet múlandóságát példázó bohóc szólal itt meg, hanem a hamleti korszak túlélője, az a clown, aki kívülről látja Fortinbras országlását, az egész örületet. Az évekkel korábban íródott *Helsingör* – igaz még némi túlbeszéléssel, némi modorossággal – a „vér” motívumával, a „csillag-bogú háló” (kissé pilinszkys) képzetével érzékelteti a „Dánia börtön” shakespeare-i hangulatát. A Yorick-versek (1990) azonban arról vallanak, az új, az idegen Fortinbras elhozta „szabadság” sem jobb. A *Yorick monológja Hamlett felett* nem egyszerűen szellemes parafrázis, hanem a derék „dán” megidézése, akivel nem az ármány végzett, hanem a kétségbeeséses gutaütés, hogy „EZEK EZEKKEK EZEKTŐL ÉS RÁADÁSUL DÁNOK”. Az új hatalom a hivatalos krónikákban Hamletet búskomornak és filoszvédnek láttatja, és utcákat nevez el róla, bár az utcát svédül írja, s az udvarban kardot rántanak az urak, ha a bolond a vicceit dánul mondja... A *Fortinbras (Yorick harmadik monológja)* pedig nyers szavakkal, fájdalmas gúnnyal, már-már utcai közönségességgel mutatja be a meghódított Dániát, s a hódítókat, kiknek primitívségétől idegenek „húsféléképp értelmezhető szavaink”, köpködnek, s a fal mellé járnak. S hogy mivé válik egy ország, amelynek nyelvét is meg akarják hódítani, ahol már az is ellenség, aki anyanyelvén akcentus nélkül káromkodik, azt a *Tíz év múlva (Yorick negyedik monológja)* érzékelteti, a korhoz és helyzethez illő naturalisztikus közönségességgel. Persze könnyen behelyettesíthetők ezek a szellemes, gunyoros és fájdalmas versek. Az is szinte természetes, hogy a magyar olvasó a meghamisított történelmet, s az anyanyel-

vet is kiirtani akaró birodalmat Erdélybe helyezi. Yorick monológjai azonban általánosabb érvényűek, az erkölcstelen hatalomról és az erőszakkal hódító primitív hatalom erkölcstelenségéről szólnak, helytől és időtől függetlenül. A clown, a művész, akit leltanak egy hétre, ha már nagyon elszemtelenedett, s aki, elkerülendő a szilenciumot, öncenzúrához folyamodik, néven nevezi ezeket, mert ez a dolga. Van idő, amikor nem tehet mást: „Anus-arcú időkben néven én / s ereszttem szélnek arsch poeticámat.” A szellemes és frivol szójátékokban bővelkedő vers (*Yorick arsch poetikája*) is egy lehetséges magatartásmódot jelöl, mint ahogy a *Yorick alkonya* is. Az új időkben konszolidálódott a hatalom, más már a módi, a téma a szerzés, a csapszékekben az adóívek svéd terminológiáját magyarázzák. Ugyan mit tehet ilyenkor egy szegény, öreg bolond, ki megteremtette egykor a dán irodalmi nyelvet? Csak néz, hallgat, „s az ég falához mint spion füle félhold tapad fehéren.”

A kötet címadó ciklusa is válságról, félelelről vall, noha más tónusban, más versszerkezetben. A *Farkasok órája* Baka azon kevés versei közé tartozik, ahol a lírai én kitárlukkozik, s titkaiba bepillantást enged. Többnyire ugyanis a szemlélt jelenségek halmazából, rendjéből vagy a látvány megérezkítő szemléltetéséből sejlik föl a karakterisztikus gondolat, a költői világszemlélet. A címadó vers rövid mondataival, elakadó, zaklatott szerkezetével valami megfoghatatlan belső félelelről tanúskodik. Az ember rémületének foglya, a valóság tárgyai aberráltak, a természet képei torzok. Baka kimondásra, fogalmiságra törekvő módszere és költői alkata egyébként nemigen kedvez a hagyományos lírai témának, a természetábrázolásnak. Végigtekintve gyűjteményes kötetén is (*Égtájak célkeresztjén*, 1990), alig-alig találunk ilyen jellegű verseket. S amikor a tágabb emberi világ feltárul, az abban az értelemben antropomorf, hogy magán viseli az emberi létezés nyűgét, torzulásait, hideglelését. Az eső hideg, a nyirkosság csontig hatol, ömlik a sár, a mocsok (*Őszi esőzés*), a varjú csőréből kipergő dió mint koponya koppan a földre, s a hulló levelek a világ pusztulását sejtetik (*Ősz van az úrben*). Láttató és lágy ez a vers, „puha ritmusa alatt”. Klasszikus formákba s gyakran metrumokba öltöztet a költő klasszikustól, szabályostól, harmonikustól, szépségestől eltérőt is.

A *Farkasok órája* újra csak bizonyítja, Baka István verseiben könnyen perdülnek az antik ritmusok is, a költő ura a formáknak. Látomásos műveiben kiaknázza a szabadvers s néha a prózavers áradó lendületét is (*Liszt Ferenc éjszakája a Hal téri házban*), ám igazából a hagyományos versmodellt kedveli. Legalábbis ezt látszik bizonyítani verseinek többsége. 8-10-11-es sorokból épülnek fel, laza asszonáncoktól megregulázva. Az új kötet utolsó ciklusa a szabályos formák füzére. A *Sztyepan Pehotnij versesfüzete* több korábbi, ott még nem fordításként jelzett verset is felölel. Vélhetően, az oroszból korábban is sokat, s nem épp „kötelező irodalmat” (Ahmatovát, Cvetajevát, Brodskiját) fordító Baka István az orosz kultúra iránti vonzalmának engedve, új költőt teremtett. (A név etimológiája is erre enged következtetni.) A líra-történetből sokszor látott módon az alteregó hangján, látásmódjával szólalnak meg ezek a versek. Érdekességük nem csupán abban rejlik, hogy az orosz irodalom tradicionális témái (*Téli út, A tengerhez, Oroszország asszonyaihoz*) egy magyar költő szemléletében tükröződnek, hanem a megjelenítés eredetiségében. Egy a miénktől eltérő kultúra és lélekállapot rajzolódik ki ezekben a „fordításokban”, rendkívüli megjelenítő erővel, plaszticitással és formai hűséggel. (És az is hűségre vall, hogy Baka akkor adja közre orosz-verseit, amikor – finoman szólva is – nem a végtelen sztyeppékről fúj a szél.)

Légiesen karcsú, vékonyka kötet a *Farkasok órája*. Hú elődeihez: csak a kimunkált, az érett gondolatnak pontos formát adó műveket tárja az olvasó elé. Konzekvens világképpel, művészi fegyelemmel, tiszta emberi erkölccsel, etikával építkező életmű állomásáról ad képet. Átütő erővel, megragadó gondolatisággal szólaltatja meg modern korunk, magyar valóságunk számos gyötrő kérdését. (*Tolna Megyei Könyvtár, Szekszárd Város Önkormányzata*, 1992)